

ETÜMOLOOGILISI MÄRKMEID (VIII)

UDO UIBO

hakkama ja nakkama, agar ja õgima

Põhja- ja lõunaeesi murretes on iseäralik sõnapaar – eP *hakkama* ja eL *nakkama* –, mille põhitähendused on samad (1. 'algama, alustama, millegi juurde või kallale asuma', 2. 'kinni või ümbert võtma, haarama; kinni või külge jääma, kleepuma'),¹ kuid sõnaalguse häälikute vahekord (ühelt poolt *h*-, teiselt *n*-) on pretsedenditu. Ehkki terve talupojamõistuse seisukohalt näib loomulik oletada, et ajalooliselt on tegemist ühe ja sama sõnaga,² pole õpetatud etümoloogiuurimine kipunud seda seisukohta toetama (vrd nt SSA I: 130–131 *hakata*; SSA II: 203 *nakata*; EEW I: 260–262 *hakkama*; EEW V: 1663 *nakkama*). See on ka mõistetav, sest eriti vanema leksika puhul saab sõnu etümoloogiliselt samastada põhiliselt siis, kui nende kuju keeliti ja murdeti mahub reeglipärastesse raamidesse või jääb vähemalt nende mõistlikku lähedusse. Sõnaalguse *h* : *n* vaheldus paistab aga olevat ainukordne³ ega ole läänemeresoome keelte häälikuseadustega piiritletav. Samas ilmutab mõlema verbi keerukas ja haraline tähendusväli – kaasa arvatud püsiühendid, tähendusülekanded jms – nii suurt sarnasust, et seda pelgalt vastastikuste mõju dega seletada, nagu tavaliselt tehakse, tundub vägivaldne. Võtangi endale ülesandeks näidata, et *hakkama* ja *nakkama* võivad oma erandliku vormivahekorra kiuste ikkagi lähtuda samast allikast. Selleks esitan kõigepealt verbile *hakkama* uue etümoloogia ning püüan seda hiljem laiendada sõnale *nakkama*. Artikli kirjutamise käigus selgus, et nimetatud verbidega on seotud ka sõna *agar*; verbi *õgima* puhul jääb seos küsitavaks.

¹ Verbide *hakkama* ja *nakkama* tähendusi eesti murretes on üksikasjalikult vaadelnud Aili Univere (1966), leides, et eP *hakkama* tähendused koonduvad kolme ja eL *nakkama* tähendused kahte põhirühma (täendusrühm 'kinni võtma, haarama' tema järgi lõunaeesi sõnal puudub). Räägiksin siiski mõlemal juhul kahest põhitähendusest, sest tähendused 'kinni jääma, külge jääma' ja 'kinni võtma, haarama' tulenevad teineteisest (esimene väljendab passiivset, iseeneslikku kontakti sattumist, teine aktiivset kontakti astumist), nagu ka Aili Univere samas artiklis hiljem mainib (Univere 1966: 113). Samuti ei saa EKI murdekartoteegi andmeil kõnelda tähenduse 'kinni võtma, haarama' täielikust puudumisest lõunaeesi murretes. Sellekohane ainestik on küll väga napp ja võib-olla põhjaeesi murrete mõjuline.

² Keeleteadlastest on seda sõندانud väita Huno Rätsep (1992: 373), kuid tema seisukoht on jäänud uema aja etümoloogide hulgas pigem erandiks.

³ Võimalik, et siiski mitte päris ainukordne, vrd ka soome *naakka* 'hakk' ja eesti *hakk*. Nende linnunimetuste puhul on raske midagi põhjanevat väita, sest mõlemad võivad olla onomatopoeetilised.

1

Verb *hakkama* on eesti kirjakeeles dokumenteeritud alates Tallinna Pühavaimu kiriku pastori Georg Mülleri 1601.–1605. aastal peetud jutlustest, kus seda on tarvitatud kuusteist korda, seejuures mitte kunagi lihtverbina, vaid ühendverbide *kinni hakkama* 'kinni võtma, kinni haarama' ja *ümberr hakkama* 'ümbert võtma' koosseisus (Habicht jt 2000: 67). Need tähendused on arvukate muude hulgas registreeritud ka suures eesti murrete sõnaraamatus (EMS I: 225–232). Tähendus 'algama, alustama' Mülleri jutlustest ei selgu. Selle esitab mõnikümmend aastat hiljem ilmunud esimene eesti keele käsiraamat, Heinrich Stahli „Anführung zu der Esthnischen Sprach”, mis annab verbide *Anfahen* ja *Angreifen* vasteks *hackama* ja verbi *Anheben* vasteks *hackma* (Stahl 1637: 36, 54, 67, 70).⁴ Mõlemas põhitähenduses on seda oht-rasti kasutatud ka Stahli nime all trükitud vaimulikus kirjavaras: *Perrast wallas temma wet öhe pecki* ['kausi, vaagna'] *sisse / hack nende Jüngride jallat pessema / ninck kuiwas nemmat se rette kahs / kumba temma hennessee ette wotnut olli* (Stahl 1638: 207); *Kus agkas se rahwas weljahajatut olli / lex temma sisse / ninck hackas temma kehpite* ['võttis tal käest kinni', saksakeelses tekstis: *ergreiff sie bey der Hand*] jmt (Stahl 1638: 144).

Juba vähemalt Christfrid Gananderist (1786: 97a) alates on eesti sõna *hakkama* tavatsetud ühendada soome sõnaga *hakata* 'lööma, peksma; taguma; raiuma; kloppima; koputama, kopsima, toksima; hakkima'. Ilmselt vormisamasusele tuginedes aktsepteeris selle seose ka õpetatud fennougristika (Setälä 1890–1891: 265) ning seda arvamust on kogu eelnenud sajandi jooksul levitanud keeleajaloolised käsitlused ja etümoloogilised teatmeteosed, sealhulgas isegi veel soome etümoloogiasõnaraamatu uusväljaanne (SSA I: 130–131). Ometi ei anna eesti ja soome sõnade suuresti lahknevad tähendused ühendamiseks alust. Mõned keeleteadlased pole sellest tõsiasiast mööda vaadanud ning on eesti *hakkama* ja soome *hakata* etümoloogilist samasust eitanud või selles vähemalt kahelnud (nt Univere 1966: 114; Raun 1982: 9; Häkkinen 2004: 163). Asjade seisu on ilmeka lühidusega kokku võtnud germaani laenude leksikon (LÄGLOS I: 68): „Üldiselt on soome sõnaga *hakata* ühendatud eesti *hakkama* 'anfangen, beginnen, in Angriff nehmen', liivi *akkõ* 'fassen, greifen, fangen; beginnen'. Semantilised erinevused on siiski märkimisväärsed ja on arusaadav, et Raun ühendab eesti *hakkama* üksnes liivi sõnaga. Eesti-liivi sõnarühma päritolu on hämar.”

Kardan, et eesti verbi päritolu on hämaraks jäänud seetõttu, et seda on püütud vägisi ühendada samakõlalise, kuid tähenduselt lahkneva soome sõnaga. Kui eesti ja soome sõna samastamisest loobuda, hakkab kohe silma

⁴ Keeleõpetuse sõnastikuosa eesti-saksa pöördväljaandes (Kikas 2002: 47) on *Anfahen* jäetud tõlkimata ja *Angreifen* on tõlgitud 'ründama; vastu vaidlema'. *Anfahen* on ajalooliselt sama verb mis *anfangen* 'algama', varem 'kinni võtma, haarama' (verbi praegune kuju lähtub varasemast preteeritumivormist; vt Pfeifer 2003: 40 *anfangen*). *Angreifen* ei esine Stahlil mitte XVI sajandil levima hakanud ja tänapäeval ülekaalu saavutanud tähendustes 'ründama; vastu vaidlema', vaid vanas tähenduses 'puudutama, kätte võtma, kinni võtma' (vt Pfeifer 2003: 473–474 *greifen*), nagu tõendab selle kasutamine „Hand- und Haußbuch” III köites: *Vnd er greiff jhn an / vnd heilet jhn / vnd ließ jhn gehen* (tõlkes: *Ninck temma hackas temma* ['puudutas teda'] / *ninck tegkis temma terwex / ninck lasckis teña minnema*; Stahl 1638: 128); seejuures esineb *hakkama* Stahlil mitut puhku ka saksa verbi *tasten* 'kompama, kobama, käega katsuma, puudutama' tõlkevastena.

võimalus, et eesti *hakkama* võib olla vana balti laen. See lähtuks algbalti alusvormist *šāk- 'hüppama' (paiguti uue tähendusega 'algama'), mille järglasteks tänapäeva balti keeltes on ld *šokti* 'hüppama; tantsima', murdeti 'algama' ja lt *sākt* 'algama' (Fraenkel 1965: 1021–1022; Karulis 2001: 780). Balti sõna aluseks peetakse indoeuroopa tüve *(s)kek- 'hüppama', millest lähtub ka näiteks vene *скакать* 'hüppama'; balti sõna algushäälikut *š on üldiselt peetud meta-teesi *sk- > *ks- ja sellele järgnenud assimilatsiooni *ks- > *š- tulemuseks (Pokorny 2002: 922–923).

Semantiliselt on laen probleemitu ning seda näib ta pealiskaudsel vaatlusel olevat ka vormiliselt: sõnaalguse balti *š jäi läänemeresoome poolel *š-ks, mis muutus hiljem reeglipäraselt h-ks; substituutsioon *āk > *akk on samasugune nagu sõnas *vākā ~ *vāka 'kaas', sekundaarselt 'kaanega nõu; mahumõõt' > lms *vakka > eesti *vakk* (Koivulehto 1990: 152; vrd SSA III: 395–396, millegipärasest küsimärgiga). Sõna *vakk* puhul on Jorma Koivulehto põhjendanud muutust *āk > *akk sellega, et tegu on väga vana laenuga varasesse läänemeresoome algkeelde, kus pikk *a* veel puudus. Niisiis võis siin toimuda omamoodi kompensatsioon: kuivõrd pikka *a*-d polnud võimalik säilitada, püüti säilitada vähemalt pikka esisilpi ning üksikkluusiil asendati geminaadiga.

Kui sõna *vakk* puhul on niisugune tõlgendus mõeldav, siis *hakkama* puhul ei tundu see kuigi usutav. Täheenduse 'algama' sekundaarsus balti keeltes ja laensõna levik üksnes Läänemere lõunakaldal näikse vihjavat pigem sellele, et tegemist on suhteliselt hilise balti laenuga. Pealegi lisandub asjaolu, mis senistes *hakkama* ja *nakkama* käsitlustes on kahe silma vahele jäänud: rannikumurdes on tuntud verb (*h*)*aagama* '(kinni) haarama; püüdma; ahnitsema' ja tuletised *aagerdama* 'ahnitsema', *aagerdus* 'ahnitseja; hakkaja' (EMS I: 45–46). Täheendus 'ahnitsema' võimaldab lisada Kuusalust registreeritud kasutusjuhu *aakima* 'ahnitsema, ahnelt sööma' ja Simunast kasutusjuhu *aakar* 'õgard' (EMS I: 48). Nende sõnade seoses verbiga *hakkama* pole suurt kahtlust: kõiki ühendab tähendus 'haarama'; paneme tähele ka sõna *aagerdus* tähendust 'hakkaja'. Sõna *aagerdus* 'hakkaja' aga juhib samatähendusliku üldtuntud sõna *agar* (Jõe *ager*) juurde, millel on seni puudunud usutav etümoloogia⁵; samasugune lühike esisilbi vokaal on piiratud murdelevikuga verbil *agima* 'haarama, ahnitsema; ahnelt sööma' (EMS I: 124 *agima*; sõna-artiklis toodud Lutsi näited tähendusega 'õpetama, noomima; taga rääkima' on teist päritolu)⁶. Märksa laiem levik on üldtuntud verbil *ögima*, mis võib olla verbi *agima* õ-line variant (vrd EMS I: 124 *agib* ja *ögib* Tõs).⁷

⁵ Soome etümoloogiasõnaraamat pakub eesti *agar*, liivi *agār* vasteks soome-karjala eesvokaalset sõna *hākärä* 'himu, kiim', mis omakorda võivad olla sama sõna mis *hākärä* 'ving, kärsahais, uduvine, härmatis' (SSA I: 206).

⁶ Verbi *hagima* tähendused tulevad esile ka verbi *hagama* rohkete tähenduste hulgas (vt EMS I: 122–123 *hagama* 1. 'haarama, ahnitsema; koguma; korjama; ahnelt sööma'), aga siin ei saa enam kõnelda otsesest etümoloogilisest kokkukuuluvusest eespool vaadeldud sõnadega (sõna *hagama* ei saa tuletada sõnast *hagama), vaid ühe lähedase kõlaga sõna semantilisest mõjust teisele. Tuleb ka tõdeda, et kõik väidetavad tähendused (nt 'ahnelt sööma') EMS-i lausenäidetest ei selgu.

⁷ Ehkki siinse materjali põhjal tundub seos üpris selge, jätaksin küsimuse siiski lahtiseks, sest Julius Mägiste on esitanud teise, vägagi usutava võrdluse soome verbidega *hokaista* 'glupa, sluka hastigt' ja *hokeltaa* 'äta glupskt' (EEW 2000: 4008). Need Elias Lönnroti sõnaraamatust nopitud verbid võiksid kuuluda sõna *hotkia* 'ahmima, õgima' juurde, mille päritolu on segane (vrd SSA I: 175 *hotkia*).

Rannikumurde *haag-* on balti algvormi *šāk- täpne vaste, milles häälikute kattuvus on täielik. Tüve *šāka- > *hāka- (ortograafiliselt *haaga-*) võib pida eesti verbi *hakkama* tüve esialgseks kujuks. Ülejäänud variandid (*h)aga-*, (*h)aaka-*, (*h)akka-* on sekundaarsed, (*h)agi-* ja (*h)aaki-* sekundaarsete variantide tuletised ja (*h)ögi-* võib-olla ühe sellise tuletise õ-line variant. Teisendite tekke ja ühe teisendi *hakka-* üldistumise põhjused on ilmselt morfo(fono)loogilised. Tüvi *hāka- on astmevahelduslik ja selle nõrgaastmeline, kinnise silbi ees esinev tüvekuju *hāγα- muutus regulaarse häälikuarengu *hāγα- > *hāa- > *hā- käigus ühesilbiliseks. Tekkis astmevaheldustüüp *hāka- : *hā-, mida keel omaks ei võtnud, ja keeleaines korraldati niimoodi ümber, et sõnatüvi püsis ka nõrgas astmes kahesilbilisena ning klusiil säilis.

Kui verbi *hakkama* puhul saab tüve „tugevdamist” põhjendada morfoloogiliste teguritega, paradigmaatilise vormiselguse säilitamise taotlusega, siis siinses seoses tuleks tähelepanu juhtida sellelegi, et *a*-tüveliste nn kontraheerunud verbide puhul leidub eesti keeles rohkesti niisuguseid tüve „tugevdamise” näiteid, kus selleks otsene vajadus puudub – *oskama* : *osata* : *oskan* (vrd sm *osaamaan* : *osata* : *osaan*), *vihkama* : *vihata* : *vihkan* (tuletis sõnast *viha*, vrd sm *vihaamaan* : *vihata* : *vihaan*), *heiskama* : *heisata* : *heiskan* (< sks *heißan*), *hõiskama* : *hõisata* : *hõiskan* (tuletis sõnast *hõissa*) jne. Tegemist on põhimõtteliselt lihtsa, kuid eesti keele mittevaldajale raskesti mõistetava analoogiaüldistusjuhuga, kus üks morfoloogiline tüüpkond on muutunud atraktiivseks ning selle tüüpkonna siseselt on sõnade vormistikku ühtlustatud, sealhulgas ka sekundaarse astmevahelduse abil.⁸

Kuna liivi keeles astmevaheldus puudub, siis ei saanud eespool toodud kaalutlused liivi sõnade *akkə* ja *agār* kujunemisel kaasa mängida ning need sõnad on liivi keelde laenatud eesti keelest.

2

Verb *nakkama* (ka *nakama*) on XX sajandi murdekogude andmeil iseloomulik lõunaeesti murdesõna, mida on registreeritud ka idamurde alalt Kodavere (VMS II: 75), ja nagu eespool öeldud, kattub selle tähendusväli väikeste mündustega põhjaeesti verbi *hakkama* tähendusväljaga. Praegu ühiskeeles üldtuntud *nakkama* '(haiguse kohta:) külge hakkama, haigusetekitajate kaudu teistele organismidele edasi v. üle kanduma' (EKSS III: 616) on Peeter Hellati käsiraamatu „Tervise-õpetus” (1891–1894; 2. tr 1913) kaudu kirjakeelde toodud murdelaen, kus sõna kasutusala on esialgsega võrreldes kitsendatud.

Küsimusele, kas *hakkama* ja *nakkama* murdegeograafiline jaotus on juba vana või hilistekkeline, ei ole võimalik anda ühest vastust. Kaldun siiski oletama viimast, sest XX sajandi murdetarvitusest lahknevalt on sõna *nakkama* meie kirjakeele sünniaegadel registreeritud ka põhjaeestilise keelekasutusega Georg Müllerilt ja Heinrich Stahlilt. Georg Mülleril esineb *nakkama* ainult üks kord (*Kuj̄ üx Kircko Iss: echk üx Schoelmeister se Chore siddes nackab laulma*; vt Habicht jt 2000: 226). Heinrich Stahl toob verbi *nackama* ära oma keelilise käsiraamatu sõnastikuosas, seejuures täpselt nendesamade saksa

⁸ Nn kontraheerunud verbide tüüp on osaliselt säilitanud atraktiivsuse tänapäevalgi ja sellest tuleneb näiteks verbi *töötama* pööramine astmevahelduslikul kujul *töötama* : *töödata* : *töötan* (kirjakeeles astmevahelduseta *töötama* : *töötada* : *töötan*).

verbide puhul, mille vasteks ta pakub *hackma* või *hackama* (*Anfahen, Angreifen, Anheben*; vt Stahl 1637: 36, 54, 67, 70), ning tarvitab seda niihästi „Hand- und Haußbuchis” kui ka „Leyen Spiegelis” tähenduses ’alustama, algama’ (nt *Ninck üx tõine ümberdaja negkis temma / ninck nackas tahs üttema neile / ke sehl jures seisit: Sesinnane olli kahs JEsusse jures / Nazarethhist*; vt Stahl 1638: 221–222). Verbi *nakkama* esinemist vanas põhjääesti kirjakeeles on peetud lõunaäästi materjalide kasutamise mõjuks (Univere 1966: 116), kuid see jätab vastuseta küsimuse, miks niisugust mõju mujal ei ilmne.

Sõna *nakkama* etümologiseerimiskatseid on tehtud vähe, ja nagu juba öeldud, on seda üldiselt püütud sõnast *hakkama* lahutada. Julius Mägiste on arvanud, et kui eeldada põhjääesti sõna *hakkama* mõju lõunaäästi sõna *nakkama* tähendusele, siis võiks ettevaatlikult oletada (NB! *vorsichtig annehmen*) viimase kokkukuuluvust soome verbiga *nakata* ’viskama, heitma; (kinni) lööma’ (EEW V: 1663). Soome uus etümolooiasõnaraamat on ettevaatusest loobunud ja esitanud selle tõlgenduse ilma küsimärgita (SSA II: 203), ehkki eesti ja soome verbi tähendusest ühisosa avastada on tänamatu ülesanne. Liiatigi on eesti ja soome sõna vormiline kattuvus mõneti näiline. Aili Univere (1966: 109–110) on osutanud, et see sõna esineb Võru idamurrakuis kujul *nakama* : *naada*?, mis eeldab alusvormi **naka-* (nõrgas astmes **naya-* > *naa-*). Just seda sõnakuju *nakama* : *naada*? peab Univere õigustatult vane maks ja sõnakuju *nakkama* : *nakata* sekundaarseks ning – võimalik, et samuti õigustatult – põhjääesti murrete mõjuliseks. Siinse artikli seisukohalt aga on oluline see, et Võru idamurretes on sõnal *nakkama* ~ *nakama* reaalselt olemas klusiilikaoline nõrga astme tüvi, mida sõna *haagama* ~ *hagama* ~ *hakkama* puhul eeldasime üksnes teoreetiliselt.

Aili Univere on möödamannes pakkunud sõnale *nakkama* ~ *nakama* ka etümolooilise tõlgenduse: „Häälikuliselt on võimalik ühendada lõuna-äästi varasemat tüve **naka-* mordva sõnaga *navams* ’pistma, sisse pistma, läbi pistma, taha ajama, sisse kastma mdM; ’sisse kastma; värvima’ mdE. Tüvekonsonandi vastavuse kohta vrd *jagama* ~ md *javoms, javams, lugema* ~ mdM *luvoms, mdE lovoms*” (Univere 1966: 110). Ehkki see on nii vormilt kui ka semantikalt usutavam kui EEW-s ja SSA-s väljapakutud ühendus viskamist tähendava verbiga (külgehakkamine, kleepumine on sissepistmise või sissekastmisega kaasnev tegevus), ei ole siingi tegu selge ja kindla semantilise seosega ning tähenduse kattumisest on asi üpris kaugel.

Vaieldamatu tähenduse kattumisega on aga tegu ühelt poolt läti sõna *sākt* ’hakkama’ ning teiselt poolt eesti sõnade *hakkama* ja *nakkama* puhul. Sõna *hakkama* puhul nägime eespool, et selle rannikumurdes esinev variant *haagama* on läti sõna *sākt* algbalti alusvormi **šāk-* täpne vaste ning ülejäänud variante saab tõlgendada kui vormiselguse huvides tekkinud analoogiameetodustisi. Lõunaäästi tüvevaheldused *nakka-* : *naka-* ja *naka* : *naa-* mahuvad verbi *hakkama* puhul visandatud skeemi, vastust nõuab üksnes küsimus, miks on siin sõnaalgulise *h-* asemel *n-*.

Vastus sellele küsimusele on lihtne. Balti keeltes leidub nii liht- kui ka prefiksverbe. Leedu verbi *šokti* ’hüppama’ ja läti verbi *sākt* ’hakkama’ kõrval on olemas vastavad prefiksverbid *išokti* ’hüppama’ ja *iesākt* ’hakkama’. Läti prefiksi *ie-* ja leedu prefiksi *i-* aluseks aga on indoeuroopa *en : *ṇ, kusjuures käibiva arusaama kohaselt lähtub läti prefiks esimesest ja leedu prefiks teisest variandist (Pokorny 2002: 311–312 *en*; Karulis 2001: 335 *iekša*). Peaks ole-

ma loomulik eeldada, et lõunaeesti *nakkama-* ~ *nakama-*verbi sõnaalguline *n-* pole muud kui algbalti prefiksi nasaali kajastus. Selle tõlgenduse puudus on see, et minu teada pole seni ühtki laenu läänemeresoome keeltes niiviisi seletatud. Aga selle puuduse kõrval on esitatud tõlgendusel ka ilmseid voorusi: seos balti sõnadega on nii semantiliselt kui ka häälikuliselt selge ja läbipais- tev ning ühekorraga leiab loomuliku seletuse kümnekond lähedase vormi ja tähendusega sõnakuju, millele teistsuguse lähenemise korral tuleks igatühele omaette etümoloogiat otsida.

Verb *nakk* (olevik *nakub*) 'haarama' on registreeritud ka liivi keele Salatsi murdest (Kettunen 1938: 242). See on kahtlemata seotud eesti verbiga *nak-kama*, aga seose iseloomu täpsustada ei ole võimalik, sest meie teadmised Salatsi murdest on kirjapanekute nappuse tõttu kasinad, Kuramaal kõneldavate liivi murrete samastamine Salatsi murdega poleks aga korrektne.

3

Ennist jäi tagaplaanile verbide *hakkama* ja *nakkama* tähendusareng. Kui tegemist on balti laenudega, siis tuleb ühtlasi eeldada, et nende verbide esialgne tähendus on 'algama, alustama', nii nagu verbidel *säkt* ja *iesäkt* läti keeles, ning tähendused 'haarama, kinni või külge jääma' jms on hilisemad. See võib tunduda üsna ebaloogiline, sest tavaliselt on asi vastupidi: abstraktne tähendus on sekundaarne, konkreetse tähenduse üldistumise tulemus. Ka sõna *hakkama* puhul on täiesti mõistetavalt arvatud, et selle algne tähendus oli 'kinni võtma', millest ajapikku kasvas välja 'algama' (Hakulinen 1949: 197; Univere 1966: 113).

Mingit vastuolu siin siiski ei ole. Nii nagu esihäälikute *h-* ja *n-* ebaloomuliku vaherkorda ei saa põhjendada keelesiseste teguritega, vaid selgitust tuleb otsida kontaktkeeltest, nõnda pole keelesiseselt põhjendatav ka ebaloomulik tähendusareng 'alustama' → 'haarama'. Uue tähenduse on lisanud läänegermaani keeled, kus tähendusi 'haarama' ja 'algama' väljendavad sama tüvega verbid: vrd sks *fangen* 'kinni püüdma, kinni võtma' ja *anfangen* 'alus- tama', *fassen* 'kinni haarama, kinni võtma, kinni nabima' ja *anfassen* 'puudu- tama', aga ka 'alustama'; kaks *vān* ~ *vahen* ~ *vangen* 'haarama' jms, *vān to* 'millekski valmistuma, ette võtma, alustama', *sik vān* 'algust tegema', *bevan- gen* 'kinni haarama, ümbert kinni võtma, ümber piirama; kinni võtma; alus- tama' (Lübben 1888: 468, 50). Ehk teisisõnu: *hakkama* ja *nakkama* tähendus 'haarama', mis kajastub eesti kirjakeele vanimates mälestistes ja on laialt tun- tud murretes, on lihtne keskalamsaksa tõlkelaen.

Kirjandus

EEW = Julius Mägiste, Estnisches etymologisches Wörterbuch I–XII. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft, 1982–1983. (2. tr 2000.)

EKSS = Eesti keele seletav sõnaraamat I–VI. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2009.

EMS = Eesti murrete sõnaraamat I–. Tallinn: Eesti Keele Instituut, 1994–.

- F r a e n k e l**, Ernst 1965. Litauisches etymologisches Wörterbuch II. Heidelberg: Carl Winter, Universitätsverlag.
- G a n a n d e r**, Christfried 1786. Nytt Finskt Lexicon I. Alkuperäiskäsikirjoituksesta ja sen näköispainoksesta toimittanut Liisa Nuutinen. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 676.) Helsinki, 1997.
- H a b i c h t j t 2000** = Külli Habicht, Valve-Liivi Kingisepp, Urve Pirso, Külli Prillop, Georg Mülleri jutluste sõnastik. (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 12.) Tartu.
- H a k u l i n e n**, Lauri 1949. Sananselityksiä. – Virittäjä, nr 2, lk 195–208.
- H e l l a t**, Peeter 1891–1894. Tervise-õpetus. Peterburi–Tartu. (2., täiendatud trükk 1913.)
- H ä k k i n e n**, Kaisa 2004. Nykysuomen etymologinen sanakirja. Juva: WSOY.
- K a r u l i s**, Konstantīns 2001. Latviešu etimoloģijas vārdnīca. Rīgā: Avots.
- K e t t u n e n**, Lauri 1938. Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung. (Lexica Societatis Fenno-Ugricae V.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- K i k a s**, Kristel 2002. Mida sisaldab Heinrich Stahli *Vocabula*? (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 21.) Tartu: Tartu Ülikool.
- K o i v u l e h t o**, Jorma 1990. Zu den ältesten Kontakten zwischen Ostseefinnisch und Balto-Slavisch. – Itämerensuomalaiset kielikontaktit. Läänemeresoome keelekontaktid. Itämerensuomalainen symposium 7. kansainvälisessä fenno-ugristikongressissa Debrecenissä 27. 8. – 1. 9. 1990. Helsinki, lk 148–153.
- LÄGLOS I** = Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen. Bd. I: A–J. Toim. A. D. Kylstra, S.-L. Hahmo, T. Hofstra, O. Nikkilä. Amsterdam–Atlanta: Rodopi, 1991.
- L ü b e n**, August 1888. Mittelniederdeutsches Handwörterbuch. Norden–Leipzig. (Faksimiletrükk: Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1965.)
- P f e i f e r**, Wolfgang 2003. Etymologisches Wörterbuch des Deutschen. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.
- P o k o r n y**, Julius 2002. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. Tübingen–Basel: A. Francke Verlag.
- R a u n**, Alo 1982. Eesti keele etimoloogiline teatmik. Rooma–Toronto: Maarjamaa.
- R ä t s e p**, Huno 1992. Uute lihttõvede saamise viisidest eesti sõnavaras. – Festschrift für Károly Rédei zum 60. Geburtstag. Emlékkönyv Rédei Károly 50. születésnapjára. Wien–Budapest, lk 371–375. (Kordustrükk rmt-s: Huno Rätsep, Sõnaloo raamat. Tartu: Ilmamaa, 2002, lk 78–83.)
- S e t ä l ä**, Eemil Nestor 1890–1891. Yhteissuomalainen äännehistoria. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SSA** = Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 1–3. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 556. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 2001.
- S t a h l**, Heinrich 1637. Anführung zu der Esthnischen Sprach. Revall: Chr. Reusner.
- S t a h l**, Heinrich 1638. Hand- und Haußbuches Für die Pfarherren und Haußväter Esthnischen Fürstenthumbs. Dritter Theil. Revall: In Chr. Reusners Sel. Nachgelassener Widwen Drückerey.
- U n i v e r e**, Aili 1966. Põhja-eesti *hakkama* ja lõuna-eesti *nakkama*. – Emakeele Seltsi aastaraamat 12 1966. Tallinn: kirjastus Eesti Raamat, lk 109–123.
- VMS** = Väike murdesõnastik I–II. Toim Valdek Pall. Tallinn: Valgus, 1982–1989.

Etymological Notes (VIII)

Keywords: lexicology, etymology, dialectology, loanwords, Baltic loans, translation loans

The article presents etymologies for the Estonian words *hakkama*, *nakkama*, *agar* and *õgima*, demonstrating that 1) the verb *hakkama* (dial. *haagama*, *hagima* etc.) 'to begin' (dial. 'to grasp' etc.) is a Baltic loan (< Baltic **šāk-*, cf. Latv. *sākt* 'to begin'; 2) the South-Estonian verb *nakkama*, of the same meaning, is also a Baltic loan, based on the same Baltic verb **šāk-* with a prefix **en-* ~ *n-* cf. Latv. *iesākt* 'to begin'; 3) the 'grasp etc.' meanings of the verbs *hakkama* and *nakkama* can be explained as translation loans from Middle Low German, as in German both concepts 'to begin' and 'to grasp' are expressed by one and the same root; 4) the word *agar* 'active; eager', which is synonymous with the agent noun *hakkaja* from the verb *hakkama*, derives from a variant (*hagama) of the latter verb; 5) it is not quite impossible that the word *õgima* (cf. dial. *agima*, *õgima*) may be based on the derivative *hagima* of the same verb *hagama, but the relation is disputable; a plausible alternative interpretation has been suggested by Julius Mägiste (EEW 2000: 4008).

Udo Uibo (b. 1956), literary magazine *Looming*, editor, udo@looming.ee